

Piotr Biliński

Instytut Spraw Publicznych UJ
ORCID 0000-0001-7626-8052

Bolesław Ulanowski (1860–1919). Historyk prawa polskiego i kanonicznego, edytor średniowiecznych źródeł historycznych

Bolesław Ulanowski (1860–1919). Historian of Polish and Canon Law, and Editor of Medieval Historical Sources

This article focuses on Bolesław Ulanowski, arguably the most inventive figure among his contemporaries in the Krakow circle of historians, who specialized in Polish and canon law. It examines his life and work at the Jagiellonian University, drawing on previously untapped sources from various archives and libraries in Krakow. The article also outlines the main areas of Ulanowski's scholarship, including his significant contributions to the study of 13th-c. history. Finally, it considers his role as secretary-general of the Academy of Learning in Krakow.

Keywords: Bolesław Ulanowski, Jagiellonian University, Academy of Learning, history of Polish and canon law, editing of medieval sources

Słowa kluczowe: Bolesław Ulanowski, Uniwersytet Jagielloński, Akademia Umiejętności, historia prawa polskiego i kanonicznego, edytorstwo źródeł średniowiecznych

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie – przy pomocy metody krytycznej analizy tekstu – życia i działalności Bolesława Ulanowskiego na podstawie słabo wykorzystanych dotychczas źródeł, zgromadzonych m.in. w Archiwum Głównym Akt Dawnych (teczka osobowa), Archiwum Narodowym w Krakowie (akta gimnazjum św. Anny), Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (teczka osobowa, akta habilitacyjne) oraz Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (trzy tomy ko-

respondencji). Dzięki lekturze tych dokumentów udało się w znacznym stopniu pogłębić wiedzę na temat tytułowego bohatera niniejszego artykułu¹.

Ulanowski urodził się 1 sierpnia 1860 r. w leżącym w zaborze rosyjskim Brześciu Litewskim, jako starszy syn lekarza wojskowego Józefa (3 marca 1830 r.–19 września 1903 r.) i Aleksandry z hrabiów Borkowskich (21 listopada 1840 r.–14 grudnia 1912 r.). Miał młodszego brata Kazimierza (3 marca 1865 r.–3 listopada 1892 r.), z wykształcenia doktora prawa, sędziego śledczego w sądzie krakowskim, przedwześnie zmarłego na czarną ospę². Wychowywał się w szlacheckim domu przepełnionym patriotycznym duchem. Jego rodzice, choć osobiście nie brali udziału w powstaniu styczniowym, to jednak wspierali je finansowo. Z domu rodzinnego Ulanowski wyniósł wzór ofiarnej pracy na rzecz społeczeństwa i przywiązanie do tradycji niepodległościowych. Pierwsze nauki odebrał z rąk matki, która była osobą władczą, apodyktyczną i nerwową; przykładła dużą wagę do nauki języków obcych. Dzięki matce i szkolnym preceptorom Bolesław posiadał dobrą znajomość języków: niemieckiego, rosyjskiego, francuskiego, włoskiego i angielskiego³.

W 1872 r. po przeniesieniu się ojca do Lublina „celem kształcenia synów”, przyszły historyk prawa rozpoczął naukę od klasy czwartej w tamtejszym gimnazjum (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica). Od 1874 r. kontynuował ją w renomowanym gimnazjum św. Anny w Krakowie (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Bartłomieja Nowodworskiego), gdzie wysłali go na naukę rodzice. Rok szkolny ukończył z szóstą lokatą przypadającą na 38 uczniów, na cenzurze zaś przeważały oceny chwalębne nad zadawalającymi⁴. Początkowo zatrzymał się na stacji przy ul. św. Jana, u nauczyciela Tytusa Świderkiego. Rok później, gdy do Krakowa przyjechała jego matka, zamieszkał razem z nią w wy-

- 1 Ulanowski nie doczekał się do dziś wyczerpującej biografii. Z istniejących artykułów, wspomnień pośmiertnych i haseł słownikowych na odnotowanie zasługują: W. Abraham, *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Kwartalnik Historyczny” 1919, r. 33, s. 17–24; J.R. Bar, *Ulanowski Bolesław*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, t. 2, oprac. J.R. Bar, Warszawa 1981, s. 222; M. Barański, *Ulanowski Bolesław*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jacki, Warszawa 1994, s. 537–538; J. Bidlo, *Bolesław Ulanowski*, „Český Časopis Historický” 1919, r. 25, s. 364; *Bolesław Ulanowski*, Kraków 1920 (tu bibliografia prac Ulanowskiego sporządzona przez jego ucznia Kutrzebę); A. Dębiński, M. Pyter, *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*, Lublin 2024, s. 131–142; *Historiografia polska w dobie pozytywizmu (1865–1900). Kompendium dokumentacyjne*, red. R. Przelaskowski, Warszawa 1968, s. 128; S. Kętrzyński, *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Przegląd Historyczny” 1919/1920, t. 22, s. 277–279; M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kółkajowskiej do końca XIX wieku*, Kraków 1964, s. 334–338, 348–350; K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku*, Warszawa 2002, s. 531–550; M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik biograficzny profesorów drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021, s.v. Ulanowski Bolesław; J. Sondel, *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2012, s.v. Ulanowski Bolesław; A. Śródka, *Uczni polscy XIX i XX stulecia*, t. 4, Warszawa 1998, s. 416–419; W. Uruszczak, *Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, [w:] *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1997, s. 199–207; idem, *Bolesław Ulanowski*, [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 197–201; A. Vetulani, *Na przełomie dwóch wieków. Bolesław Ulanowski (1860–1919)–Stanisław Kutrzeba (1876–1946)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 79, Prace prawnicze, z. 13), s. 187–204; P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2, 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014, s. 548–549. Ostatnio powstać Ulanowskiego przybliżyła w popularnonaukowym szkicu Ewa Danowska (E. Danowska, *Krakowskie silvae rerum. Ludzie znani i nieznani*, Kraków 2025, s. 39–45).
- 2 *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18. T-Ż*, red. K. Stopka, Kraków 2015, s.v. Ulanowski Bolesław.
- 3 Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie [AN PAN i PAU], zesp. 3 Spuścizny (archiwa osobiste) ludzi nauki i kultury, sygn. K III-11 Kutrzeba Stanisław, j.a. II/15 S. Kutrzeba, „Pamiętnik”.
- 4 Archiwum Narodowe w Krakowie [ANK], zesp. 482 Gimnazjum i Liceum im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie, sygn. 29/482/0/1.10/133 Katalog klasyfikacyjny.

najmowanym mieszkaniu przy ul. Zwierzynieckiej, a następnie na ul. Wolskiej (dziś Józefa Piłsudskiego). Klasę siódmą ukończył z odznaczeniem i czwartą lokatą wśród 22 uczniów. Na świadectwie przeważały oceny celujące nad chwalebny⁵. W ósmej klasie uczył się najlepiej, zajmując pierwszą lokatę pomiędzy wszystkimi absolwentami gimnazjum⁶. 23 czerwca 1877 r. zdał z odznaczeniem maturę, otrzymując oceny celujące i jedną znakomitą z matematyki, predestynującą go do studiów politechnicznych⁷. Jednak młody Ulanowski nie poszedł za radą swoich preceptorów i nie zapisał się na Politechnikę Lwowską, wybierając studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zaraz po maturze syna jego ojciec porzucił służbę wojskową w armii carskiej i przyjechał do Krakowa, gdzie otworzył prywatną praktykę lekarską w zakupionej willi z ogrodem przy ul. Garncarskiej 15. Przez całe życie Ulanowski mieszkał w leżącym wówczas na peryferiach miasta domu, „w pokoju zawalonym książkami, gdzie w niszy stało jego niewygodne łóżko, pod zagiętym dachem”. Po śmierci uczonego willa została sprzedana przez jego spadkobierczynię (obecnie już nie istnieje)⁸.

Jesienią 1877 r. Ulanowski immatrykułował się na Wydziale Filozoficznym UJ. Szczególny rozkwit – dzięki wybitnym osobowościom profesorów – przeżywały wtedy nauki humanistyczne. Historię i literaturę polską wykładali koryfeusze tzw. krakowskiej szkoły historycznej: Józef Szujski, Stanisław Smolka, Wincenty Zakrzewski i Stanisław Tarnowski⁹. Przez cztery lata młody adept Klio uczęszczał na seminarium historyczne Smolki, gdzie napisał siedem rozpraw naukowych dotyczących schyłku XIII w. Chodził też na konwersatorium do Szujskiego, pod którego kierunkiem opracował konkursową rozprawę *O pierwszych latach panowania Kazimierza Jagiellończyka*, nagrodzoną kwotą 200 złotych reńskich. Ulanowski uważał Szujskiego za swojego pierwszego mistrza, na co po latach zwracał uwagę Stanisław Estreicher w niezwykle plastycznie napisanym wspomnieniu pośmiertnym¹⁰. Przez cały okres studiów nasz historyk z zapałem oddawał się ćwiczeniom paleograficznym, godzinami przesiadując nad średniowiecznymi rękopisami ze zbiorów bibliotek: Jagiellońskiej i Czartoryskich. Równocześnie opracowywał przeróżne rozprawy konstrukcyjne.

9 stycznia 1882 r. uzyskał stopień naukowy doktora na podstawie pracy pt. *Leszek Czarny księciem krakowskim 1279–1288*, powstałej na seminarium Smolki, który był jego drugim mistrzem¹¹. Dysertację doktorską zrecenzował prócz niego Szujski, zastępujący nieobecnego Zakrzewskiego. Stwierdził on, że z prawdziwą przyjemnością oceniał pracę Ulanowskiego, doskonale obeznanego z krytyką źródeł. Za jedyny mankament rozprawy uznał „niepoprawność, często rażącą, języka”, ale wyrażał nadzieję, że z czasem uczeń tę wadę przezwycięży¹². Nieco obszerniej wypowiedział się na temat doktoratu Smolka, podkreślając wybitny talent doktoranta w krytyce źródeł i pomysłowość w rozwiązywaniu trudnych problemów badawczych. Podnosił jednak przy tym „wielkie zaniedbanie formy, świadczące o pośpiechu w redakcji; styl bardzo zaniedbany, język niepoprawny”¹³.

5 ANK, zesp. 482, sygn. 29/482/0/1.10/134 Katalog klasyfikacyjny.

6 Ibidem.

7 ANK, zesp. 482, sygn. 29/482/0/1.13/193 Protokoły egzaminów dojrzałości.

8 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j. a. II/15.

9 K. Morawski, *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Czas” 29.09.1919, nr 251, s. 1.

10 S. Estreicher, *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Tygodnik Ilustrowany” 11–12.1919, nr 47–49, s. 758–759.

11 H. Barycz, *Stanisław Smolka w życiu i w nauce*, Kraków 1975, s. 102–103.

12 Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [AUJ], zesp. 17 Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego (1849–1945), sygn. 805/17/0/7.2.1/WF II 504 Teczka doktorska B. Ulanowskiego, Ocena J. Szujskiego, Kraków 5.07.1881 r.

13 AUJ, zesp. 17, sygn. 805/17/0/7.2.1/WF II 504, Ocena S. Smolki, Kraków 14.07.1881 r.

Po otrzymaniu pozytywnych recenzji Ulanowski przystąpił do egzaminów ścisłych z filozofii oraz historii i języka łacińskiego jako przedmiotu pobocznego. Obydwa rygoroza zdał z wynikiem znakomitym przed dwiema komisjami, złożonymi z historyków (Smolki i Zakrzewskiego), filologa klasycznego (Maksymiliana Iskrzyckiego) i filozofa (Maurycego Straszewskiego). Na dyplomie jako promotor podpisał się chemik Emilian Czryniański, który zapewne zastępował nieobecnego Smolkę¹⁴.

Równolegle z rozpoczęciem studiów historycznych Ulanowski zaczął uczęszczać na Wydział Prawa, gdzie odbył seminarium z historii prawa polskiego u Michała Bobrzyńskiego. Osobowość tego nauczyciela akademickiego wywarła decydujący wpływ na wybór dalszej drogi życiowej naszego studenta¹⁵. We wspomnieniu kolegi z akademickiej ławy, Władysława Abrahama, młody wówczas Bobrzyński „porywał uczniów swymi świetnymi wykładami, pełnymi nowych, oryginalnych myśli”, seminarium zaś prowadził „w sposób mistrzowski”, wzniecając „niezwykły zapal do nauki i pracy naukowej” u swoich podopiecznych¹⁶. Pod kierunkiem tego trzeciego mistrza młody adept Klio napisał obszerną, czterdziestoarkusową rozprawę pt. *Egzekucja w prawie polskim w historycznym rozwoju aż do połowy XVI wieku*, nagrodzoną kwotą 200 złotych reńskich z funduszu imienia księcia Władysława Czartoryskiego¹⁷. Równolegle z zajęciami u Bobrzyńskiego uczęszczał także na seminarium z historii prawa rzymskiego do Fryderyka Zolla starszego. Konsultował się również z innymi specjalistami w zakresie historii prawa polskiego i niemieckiego – Franciszkiem Piekosińskim i Lotarem Dargunem. Według Adama Vetulaniego od początku drogi naukowej młody Ulanowski imponował swoim profesorom i studentom samodzielnością sądu, szerokością interesującej go tematyki historycznej, umiejętnością uchwycenia istoty badanych zjawisk i rzucenia ich na szerokie tło ogólnoeuropejskiego procesu historycznego¹⁸.

Pod wpływem Bobrzyńskiego rozpoczął wieloletnie poszukiwania archiwalne źródeł prawa staropolskiego. Początkowo kwerendą objął zasoby krakowskie, znajdujące się w archiwach klasztorów franciszkanów, dominikanów, augustianów, kanoników laterańskich i klarysek. Później poszerzył poszukiwania o archiwa cystersów w Mogile i Szczyrzycu oraz benedyktynów w Staniątkach. Dzięki tym badaniom zgromadził prawie 200 dokumentów sądowych, które w przyszłości opublikował. Następnie w latach 1882–1886 odbył wiele podróży po kraju. Przede wszystkim pracował w warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych, gdzie skopiował cztery księgi sądowe, liczące łącznie dwa i pół tysiąca stron. Przy okazji wielotygodniowej kwerendy korzystał z bogatych zbiorów warszawskich: Biblioteki Zamojskich i Biblioteki Uniwersyteckiej. Nawiązał też kontakty z wybitnymi warszawskimi historykami prawa, Adolfem Pawińskim i Romualdem Hube. Szczególnie znajomość z tym ostatnim przyniosła nadszpodziewane owoce, gdyż w tym czasie pisał on pionierskie prace o prawie polskim w XIII i XIV w. Opowiadał młodemu Ulanowskiemu o swoich badaniach naukowych i skierował jego zainteresowania ku edycji kościelnych ksiąg sądowych. Również dzięki Hubemu nasz historyk zebrał materiały

14 AUJ, zesp. 17, sygn. 805/17/0/7.2.1/WF II 504, Teczka doktorska Bolesława Ulanowskiego.

15 Archiwum Główne Akt Dawnych [AGAD], zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, sygn. 1/304/0/1/47u Uniwersytet Jagielloński. Personalalia profesorów. Wydział prawny. Lit. J-Z, Teczka osobowa B. Ulanowskiego, k. 1581.

16 W. Abraham, *Śp. Bolesław Ulanowski*, s. 17.

17 AUJ, sygn. Z 74 III Nagroda B. Ulanowskiego, Kraków 7.08.1879 r.

18 A. Vetulani, *Na przełomie dwóch wieków*, s. 190.

do kilku pomniejszych wydawnictw zapisek herbowych i ksiąg sądowych sieradzkich, wiślickich, piotrkowskich i łęczyckich¹⁹.

Przebywając w Płocku Ulanowski przebadał zbiory archiwum kapitulnego, a we Włocławku kilka rękopisów dotyczących prawa polskiego. Przez sześć tygodni przebywał w Poznaniu, gdzie objął kwerendą staropolskie księgi sądowe poznańskie i akta konsystorza²⁰. W Lublinie przejrzał zbiory tamtejszego archiwum pod kątem zapisek herbowych lubelskich i ksiąg sądowych miejskich. We Lwowie zapoznał się z księgami sądowymi i rękopisami prawnymi z bibliotek: Ossolińskich, Dzieduszyckich i Baworowskich oraz Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich (AKAGiZ).

W 1883 r., dzięki protekcji Bobrzyńskiego, wyjechał na trzymiesięczne stypendium do Paryża, gdzie doskonalił wiedzę w zakresie paleografii i dyplomatyki w École des Chartes. Uczęszczał też na wykłady z historii średniowiecza w paryskiej Sorbonie. Słuchał prelekcji ówczesnych sław naukowych, w tym m.in. wybitnego mediewisty Louis de Mas Latrie. Po południami przesiadywał w Archives Nationales nad protokołami parlamentu paryskiego, z których najstarsze sięgają 1254 r. Natomiast studia we francuskiej Bibliotece Narodowej pozwoliły mu zapoznać się z ogromną literaturą prawniczą francuską, angielską, włoską i hiszpańską. Naukowe wojaże kontynuował także w późniejszych latach, np. w 1891 r. przez trzy miesiące bawił w Warszawie, Lwowie, Wrocławiu, Poznaniu, Gnieźnie, Kórniku i Berlinie, badając zbiory tamtejszych bibliotek i archiwów państwowych oraz kościelnych²¹.

Jeszcze w trakcie studiów po zdaniu egzaminu historyczno-prawnego (13 października 1879 r.), podjął zatrudnienie w charakterze aplikanta w AKAGiZ w Krakowie²². Dyrektorem tej zasłużonej instytucji był wówczas jego mistrz Bobrzyński, zaś adiunktem archiwalnym Zbigniew Kniaźiołucki. Pod kierunkiem tych doświadczonych paleografów Ulanowski w rekordowym tempie dwóch lat, przeczytał ponad sto krakowskich ksiąg sądowych. Pierwszym owocem tej lektury było zebranie ogromnego materiału źródłowego, wypisów z tych ksiąg, zebranych pod kątem praktyki sądowej, z których część wydał następnie drukiem w „Starodawnych Prawa Polskiego Pomnikach”. Nabył tak nadzwyczajnej biegłości w odczytywaniu starego, niedbałego i wyblakłego średniowiecznego pisma, że lektura zapisek sądowych przestała być dla niego jakimkolwiek problemem. Ulanowski zdobywał wiedzę w ciemnych, ciasnych i zatęchłych pokojach dawnego kolegium pojezuickiego, gdzie przez wiele lat mieściło się archiwum²³.

Po zdaniu trzech egzaminów ścisłych uzyskał doktorat w zakresie prawa 25 lutego 1884 r.²⁴ Niedługo później rozpoczął wykłady z historii prawa polskiego na macierzystej uczelni, zastępując przeciążonego obowiązkami administracyjnymi i politycznymi Bobrzyńskiego.

19 Biblioteka Jagiellońska [BJ], Rkp. 5007 III Korespondencja Romualda Hubego, t. 9, k. 178–179 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 8.04.1884 r.

20 Ibidem, k. 203–204, List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Poznań 26.06.1885 r. Zob. też BJ, Rkp. 8076 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...], k. 116–119 List B. Ulanowskiego do M. Bobrzyńskiego, Poznań 4.07.1885 r.

21 AN PAN i PAU, PAU W II-52, k. 39–43 Protokół z posiedzenia Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w dniu 26.11.1891 r.

22 A. Kamiński, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, wstęp i oprac. J. Stoksik, Kraków 2012, s. 54; A. Kiełbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, Kraków 1993, s. 49, przyp. 25.

23 AUJ, sygn. WP II 138 Teczka habilitacyjna B. Ulanowskiego, Curriculum vitae B. Ulanowskiego.

24 AGAD, zesp. 304, sygn. 1/304/0/1/47u, k. 1583.

Ulanowski miał ambitne plany dydaktyczne, zamierzał bowiem „dokładnie zapoznać się ze wszystkimi innymi prawami, a głównie francuskim, włoskim i angielskim, nie mówiąc o niemieckim i rzymskim”, które znał dość dobrze, aby „wykład nie był jednostronnym, lecz o ile możliwości porównawczym”²⁵. Obciążenia dydaktyczne wyniosły 17 godzin wykładów tygodniowo. Przez pięć godzin wygłaszał prawo kościele, kolejne pięć poświęcał na historię prawa polskiego, dwie na seminarium z prawa polskiego i kanonicznego, dodatkowo trzy godziny na ćwiczenia paleograficzne i dwie na zajęcia z dyplomatyki²⁶.

28 maja 1886 r. Ulanowski wszczął starania o dopuszczenie do docentury prywatnej w zakresie historii prawa polskiego na podstawie opublikowanej dysertacji pt. *O prawie azylu w statutach Kazimierza Wielkiego* (1886 r.)²⁷. Obaj recenzenci, Bobrzyński i Edmund Krzymuski, ocenili dzieło bardzo wysoko²⁸. Krzymuski podkreślał „niepospolite zdolności komentatorskie” habilitanta, a także „rozległą wiedzę w zakresie swej specjalności”²⁹. Bobrzyński zwracał uwagę na „znakomitą znajomość źródeł prawa polskiego” kandydata i jego „wielką samodzielność badania”³⁰. Kolokwium habilitacyjne odbyło się 2 lipca 1886 r., zaś wykład *O statucie Jakuba Przyłuskiego* 17 lipca 1886 r.³¹ Po jego wysłuchaniu członkowie Rady Wydziału Prawa UJ nadali mu *veniam legendi* z dawnego prawa polskiego³². Od tego momentu Ulanowski kontynuował wykłady w charakterze docenta prywatnego. Jesienią 1886 r., po odejściu „z powodu słabości” z UJ Udalryka Heyzmanna, objął wakujące stanowisko profesora nadzwyczajnego w katedrze prawa kościelnego, choć pierwotnie na wniosek Bobrzyńskiego Rada Wydziału Prawa rekomendowała Abrahama³³. Jednak na skutek objęcia przez tego ostatniego wakującej po śmierci Józefa Kasznicy katedry prawa kościelnego na Uniwersytecie Franciszka I we Lwowie, nominację cesarską otrzymał Ulanowski 10 października 1888 r. Nasz historyk bardzo ucieszył się z takiego obrotu sprawy, gdyż z powodów rodzinnych nie chciał wyjeżdżać do Lwowa. Nie cenił też zbyt wcześnie lidera lwowskich historyków, Ksawerego Liskego; uważał go za „wściekłego szaleńca i zazdrośnika, który zupełnie działa bez świadomości”³⁴. Dwa lata później, 11 listopada 1890 r., awansował na stanowisko profesora zwyczajnego. Na skutek objęcia katedry po Heyzmannie Ulanowski częściowo zmienił zainteresowania naukowe z historii prawa polskiego na kanonistykę. Prawu kościelnemu poświęcił zresztą niewiele prac analitycznych, skupiając się głównie na edycji ksiąg konsystorskich, kapitulnych, statutów synodów prowincjonalnych i diecezjalnych³⁵.

25 BJ, Rkp. 5007 III, t. 9, k. 208–209 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 21.08.1885 r.

26 Ibidem, k. 228–229 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 14.12.1888 r.

27 AUJ, WP II 81 Protokoły z posiedzeń Rady Wydziału Prawa UJ, Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Prawa UJ w dniu 28.05.1886 r.

28 AUJ, WP II 81, Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Prawa UJ w dniu 30.06.1886 r.

29 AUJ, WP II 138, Opinia E. Krzymuskiego, Kraków 27.06.1886 r.

30 AUJ, WP II 138, Opinia M. Bobrzyńskiego, Kraków 1.07.1886 r.

31 W kwestii wykorzystania źródeł do wykładu habilitacyjnego Ulanowski konsultował się z Pawińskim, zob. BJ, Rkp. 7834 IV Korespondencja prof. Adolfa Pawińskiego z lat 1869–1895, k. 231 List B. Ulanowskiego do A. Pawińskiego, Kraków 5.07.1888 r.

32 AUJ, WP II 138, Teczka doktorska Bolesława Ulanowskiego.

33 AUJ, WP II 81, Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Prawa UJ w dniu 13.05.1886 r.

34 BJ, Rkp. 5007 III, t. 9, k. 226–227 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 1.10.1888 r. Zob. też Biblioteka Narodowa [BN], Rps 2808 III Korespondencja redakcji i administracji „Kwartalnika Historycznego” [...] w latach 1890–1891, k. 208–212 List B. Ulanowskiego do redakcji „Kwartalnika Historycznego”, Kraków 7.04.1891 r.

35 M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa*, s. 334–338, 348–350. Zob. też J. Sawicki, *Materiały do historii nauki i literatury prawa kanonicznego w Polsce. Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, „Prawo kanoniczne” 1971, r. 14, nr 1–2, s. 307–324.

Dwukrotnie w roku akademickim 1893/1894 i 1899/1900 pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa UJ. W 1909 r. nie przyjął ofiarowanej mu godności rektora ze względu na zły stan zdrowia i przeciążenie obowiązkami w Akademii Umiejętności (AU) w Krakowie, gdzie był sekretarzem generalnym od 1903 r.³⁶ W 1909 r. współtworzył Polską Szkołę Nauk Politycznych w Krakowie, mającą na celu kształcenie młodzieży w zakresie wiedzy obywatelskiej³⁷.

Przez wiele lat prowadził wykłady na Wydziale Prawa. Ich słuchacz, Stanisław Estreicher, po latach zapisał, że

nie miały one sobie równych ani podobnych pomiędzy najświetniejszymi prelekcjami, jakie są chlubą wszechnic czy to naszych, czy zagranicznych. Świetność prelekcji Ulanowskiego nie polegała bynajmniej na ich formie, na ich zewnętrznym opracowaniu, na sposobie wygłoszenia – ale na wewnętrznej ich wartości i oryginalności treści. Były one naprzód owocem niezwyklej erudycji, jaką się we wszystkich dziedzinach odznaczał: znajomości całej rozległej literatury przedmiotu, znajomości przede wszystkim źródeł, do zakresu jego wykładów się odnoszących³⁸.

Z większą rezerwą do tychże wykładów odniósł się inny ich uczestnik, Rafał Taubenschlag. Zwracał uwagę na fakt, że

Ulanowski był encyklopedystą. Znał równie dobrze prawo kanoniczne, jak i polskie, austriackie i niemieckie. Wykłady jego były bardzo interesujące, ale tylko dla tych, którzy już byli obeznani z przedmiotem, miał bowiem zwyczaj przeskakiwać z przedmiotu na przedmiot, a także w tym, co mówił, brakło często myśli przewodniej. Był jednak w każdym calu typem uczonego o szerokich horyzontach, od którego się niejednej rzeczy można było dowiedzieć³⁹.

Z kolei student Leon Łach we wspomnieniu ogłoszonym w pracy zbiorowej zapisał:

Prawo małżeńskie (kościelne i świeckie) wykladał prof. Ulanowski. [...] Mimo swe go kalectwa [...] był zawsze w dobrym humorze, wykłady swe podawał w formie przystępnej, pełnej dygresji i wesołych opowiadań z całkiem innych dziedzin nauk. Przy egzaminach, na które mieli prawo przychodzić, celem przysłuchania się, także akademicy nie zdający egzaminów, zadawał pytania łatwe i często naprowadzał zdającego egzamin akademika na właściwą odpowiedź⁴⁰.

Na temat egzaminów mistrza Taubenschlag znów miał mniej pochlebne zdanie. Według niego uczoney

36 *Przemówienie prof. Stanisława Estreichera rektora UJ*, [w:] Bolesław Ulanowski, Kraków 1920, s. 11.

37 L. Hajdukiewicz, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkowska, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977, s. 127–159; B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920–1949*, Kraków 2015, s. 51–53.

38 *Przemówienie prof. Stanisława Estreichera*, s. 8.

39 Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie [APAN], sygn. III-98 R. Taubenschlag, Pamiętniki z lat 1881–1947, s. 41.

40 L. Łach, *1907–1913*, [w:] *Patrząc ku młodości. Wspomnienia wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. K. Wyka, Kraków 1964, s. 148.

jako egzaminator był groźny, gdyż nigdy nie można było przewidzieć, na jaki jego humor się natrafi. [...] Nie wiedziano przy tym, z czego się przygotować, gdyż Ulanowski żadnego podręcznika, ani skryptów nie wydał⁴¹.

Zachowały się jednak odpisy z jego wykładów, dotyczące historii prawa kanonicznego, spisane przez ks. Jana Fijałkę⁴².

Ulanowski korzystał z pomocy seminarzystów przy kolacjonowaniu tekstów łacińskich. Nawet po kilka razy w tygodniu zapraszał ich do domu na wspólną pracę. Po latach Franciszek Bujak wspominał, że dzięki prywatnym zajęciom u profesora poznał

wiele rękopisów i tekstów do historii XV, XVI i XVII wieku, wydoskonalił się w paleografii, przy kolacjonowaniu bowiem zawsze tekst oryginalny miał w ręku, a Ulanowski swoją kopię lub korektę. Ulanowski czytał tak szybko, że w ciągu godziny z łatwością robiliśmy 8 stron [...] łacińskiego tekstu. Było to dla mnie pożyteczne i z tego względu, że nauczyłem się szybko pracować. Dużo także zyskałem przez rozmowy, które niekiedy wszczynał zmęczony pracą profesor. Treść ich była zwykle tak interesująca, że ją sobie zaraz potem notowałem⁴³.

O tym, jak bardzo Ulanowski cenił sobie współpracę Bujaka, świadczy jego list do Bobrzyńskiego, w którym zarekomendował go do pracy w Archiwum Krajowym Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie⁴⁴. Dużą estymą darzył też mistrz historyka prawa rzymskiego Stanisława Wróblewskiego, który był „niezaprzeczalnie najzdolniejszym z całej młodej generacji prawników krakowskich” i pozyskanie go dla krakowskiego Wydziału Prawa uważał Ulanowski za „nagłący obowiązek”⁴⁵. Jego życzeniu stało się zadość, gdyż w 1901 r. Wróblewski został zatrudniony na UJ⁴⁶. Bardzo cenił też badacza anatomii Kazimierza Kostaneckiego, którego desygnował na swego następcę w sekretariacie generalnym Polskiej Akademii Umiejętności (PAU). Specjalną sympatię czuł również do Stanisława Estreichera, choć największymi względami cieszył się najwybitniejszy z uczniów – Stanisław Kutrzeba⁴⁷.

Naukową pracę rozpoczął Ulanowski bardzo młodo, w wieku 22 lat, od szeregu niewielkich rozpraw dotyczących ustroju i osadnictwa w XIII w. Pisał po polsku i niemiecku. W swoich badaniach był wzorem do naśladowania dla liczного grona następców zarówno w zakresie analizy źródeł, jak dzięki bystrości wniosków. Do najważniejszych prac w dorobku Ulanowskiego należą: *O dacie przywileju Bolesława Mazowieckiego rzekomo*

41 APAN, sygn. III-98, s. 41–42.

42 Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [BN PAU i PAN], Rkps 5344 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Historia prawa kanonicznego”; BN PAU i PAN, Rkps 5345 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Nauka o urządach kościelnych”; BN PAU i PAN, Rkps 5346 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Prawo małżeńskie”.

43 F. Bujak, *Wybór pism*, t. 1, oprac. H. Madurowicz-Urbańska, Warszawa 1976, s. 305.

44 BJ, Rkp. 8087 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...], k. 86–87 List B. Ulanowskiego do M. Bobrzyńskiego, [1901].

45 BJ, Rkp. 8086 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...], k. 188 List B. Ulanowskiego do M. Bobrzyńskiego, Kraków 11.1900 r.

46 S. Grodziski, *Profesor Stanisław Wróblewski w Radzie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Stanisław Wróblewski 1868–1938. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 21 listopada 2008 r.*, red. A. Mączyński, Kraków 2011 (W służbie nauki, nr 19), s. 61–68.

47 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j.a. II/15.

z roku 1278 dla klasztoru w Jeżowie (1883 r.); O założeniu klasztoru św. Andrzeja w Krakowie i jego najdawniejszych przywilejach (1885 r.); O uposażeniu biskupstwa płockiego (1887 r.); O założeniu i uposażeniu klasztoru benedyktyn w Staniątkach (1891 r.). W szeregu drobniejszych prac na odnotowanie zasługują: *Przyczynek do dziejów Pawła z Przemankowa* (1883 r.); *Szkice historyczne XIII wieku* (1885 r.); *Kilka słów o małżonkach Przemysława II* (1883 r.). Ponadto pasjonowały go dzieje polityczne XIII w., w tym szczególnie najazdy tatarskie: *O kilku pomniejszych źródłach do napadu Tatarów* (1884 r.); *O współudziale Templariuszy w bitwie pod Lignicą* (1883 r.); *Drugi napad Tatarów na Polskę* (1884 r.). Kompetentnie wypowiadał się też na temat prawa kościelnego w szeregu ważnych prac, jak we wspomnianym już tekście *O prawie azylu w statutach Kazimierza Wielkiego* (1886 r.); *O Mikołaju z Błonia kanoniście polskim XV wieku* (1888 r.); *O pokucie publicznej w Polsce* (1888 r.). Przepadał także ugodę w sporach o dziesięciny, zawartą pomiędzy klerem a szlachtą w diecezji krakowskiej za pasterzowania kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, na zjazdach w Warcie, Sieradzu i Piotrkowie, w pracy pt. *Laudum Vartense* (1887 r.). Niezwykle rzadko wykraczał poza okres średniowiecza, choć i tu imponował niezwykłą znajomością przedmiotu i głębokością ujęcia, m.in. w pracy pt. *Wieś polska pod względem prawnym od wieku XVI do XVIII* (1894 r.)⁴⁸. Łącznie opublikował około 40 rozpraw i 60 obszernych wydawnictw źródłowych.

Po 1894 r. zaprzestał pisania opracowań, poświęcając się edycji źródeł. Miał bowiem przeświadczenie, że „korzystniej jest badać źródła, a dopiero po dłuższych studiach zacząć się pracą syntetyczną”⁴⁹. Niestety na tę ostatnią nie starczyło mu już czasu. Wydał ogromny materiał do historii politycznej, gospodarczej, społecznej, kulturalnej i religijnej polskiego średniowiecza. Przede wszystkim specjalizował się w edycji źródeł do dziejów polskiego prawa kościelnego, ziemskiego, praktyki sądowej, historii Kościoła, duchowieństwa, rycerstwa i spraw małżeńskich. Łącznie przejrzał około stu tysięcy stron rękopisów, zapisanych pismem dla laika nieczytelnym. Opublikował szereg tomów akt kapituł katedralnych i kolegiackich oraz sądów kościelnych w XV i XVI w. Do najważniejszych wydawnictw źródłowych Ulanowskiego w tym zakresie należą: *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta* (t. 1–3, Kraków 1894–1918); *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta* („Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności”, t. 6, Kraków 1891); *Wizytacje dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI wieku* (Kraków 1920); szereg edycji akt synodalnych (np. przemyskiej diecezji), formularzy (np. biskupa krakowskiego Piotra Wysza) w „Archiwum Komisji Historycznej” AU (t. 5, Kraków 1888). Szczególną wagę w jego dorobku edytorskim miało wydawnictwo obszernych ksiąg sądowych ziemskich krakowskich z okresu 1374–1400 (*Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis*, opublikowane w serii „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki”, t. 8, cz. 1–2, Kraków 1884–1886). To monumentalne dzieło z zakresu praktyki polskiego prawa liczy sobie ponad tysiąc stron małego druku. Ulanowski zainspirował też w AU serię poświęconą średniowiecznemu ustawodawstwu synodalnemu „Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce”. Wydał bardzo cenną dla badań

48 Szczegółowe omówienie twórczości naukowej Ulanowskiego opracował A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 180–184; a także A. Vetulani, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948, s. 22–26, 44–45; W. Semkowicz, *Rozwój nauk pomocniczych historii w Polsce*, Kraków 1948, s. 13–14.

49 BJ, Rkp. 5007 III, t. 9, k. 210–211 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 7.10.1885 r.

nad rycerstwem polski edycję pt. *Inscriptiones clenodiales ex libris iudicialibus Palatinatus Cracoviensis* w serii „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki” (t. 7, Kraków 1885). Ponadto opublikował *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku* (Kraków 1887); *Księgi sądowe wiejskie*, wydane w serii „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki” (t. 11–12, Kraków 1921).

Według Abrahama jako paleograf Ulanowski mógł

ić w zawody z najlepszymi znawcami paleografii w całej współczesnej nauce światowej; obdarzony wyjątkowym darem krytyki i intuicji naukowej, władający najlepszą metodą naukową, znający przy tym świetnie wszystkie wydawnictwa źródłowe i najważniejsze biblioteki i archiwa zagraniczne, które sam zwiedził, przeszukał następnie, nie szczędząc trudów i kosztów, wszystkie nasze zbiory na całym obszarze ziem polskich i wydobył na jaw całe mnóstwo pierwszorzędnej wartości pomników źródłowych, zbierając wszystko, co wedle swej wielkiej wiedzy fachowej uznał za warte ogłoszenia⁵⁰.

Z większym dystansem do działalności wydawniczej Ulanowskiego odniósł się Kutrzeba. Uważał bowiem, że

nie byłoby rzeczą właściwą zakrywać błędy tych wydawnictw. Nie zawsze były one dość starannie przygotowywane; przejawia się to także w braku indeksów u wielu z nich, jak również w ich dość częstej niesystematyczności, tłumaczy zaś niecierpliwością wydawcy, by jak najszybciej ogłosić choć część tego olbrzymiego materiału, który miał w rękach, uprzystępnąć jak najprędzej nowe źródła dla badań naukowych, choćby w formie niezupełnie doprowadzonej do bardzo wysokich wymagań⁵¹.

Ulanowski pracował w tak ogromnym pośpiechu, że nieraz prosił Hubego, aby się nie gniewał na niego z powodu „zbytnej gorliwości”. Pisał, że „musi tak gorączkowo pracować, bo inaczej by mu życie się sprzykrzyło”, poza tym jest to jego jedyne zajęcie i „jemu wszystkie poświęca myśli”⁵².

Podobno jako wykładowca akademicki Ulanowski charakteryzował się bardzo postępowymi poglądami, jak na ówczesne czasy, m.in. w 1900 r. wraz z trzema profesorami Franciszkiem Kasparkiem, Juliuszem Leo i Józefem Rosenblattem zgłosił *votum separatum* wobec uchwały Rady Wydziału Prawa UJ o zakazie przyjmowania kobiet na studia prawnicze⁵³. Kwestionuje to Zofia Majmeskuł-Mastalerzowa, według której Ulanowski należał do zagorzałych przeciwników studiów prawniczych kobiet i potrafił studentki zapisane na jego wykłady wyprosić z sali. Kiedy zauważył jakąś studentkę, miał mówić: „mnie nie trzeba, tam Kutrzeba, jemu trzeba”. Potem ruchem ręki wskazywał drzwi. Jeśli kobieta ociągała się z wyjściem z pomieszczenia, „profesor rzucał w kierunku takiej upartej kulą drewnianą, którą się podpierał nie mając nogi”⁵⁴. Niestety nie da się zwa-

50 W. Abraham, *Śp. Bolesław Ulanowski*, s. 20.

51 *Odczyt prof. Stanisława Kutrzeby o śp. Bolesławie Ulanowskim jako uczonym*, [w:] Bolesław Ulanowski, Kraków 1920, s. 24.

52 BJ, Rkp. 5007 III, t. 9, k. 210–211 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 7.10.1885 r.

53 U. Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939. W stulecie immatrykulacji pierwszych studentek*, Kraków 1994, s. 18.

54 Z. Majmeskuł-Mastalerzowa, *Moje wspomnienia. Wspomnienia pierwszej absolwentki Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* (oprac. U. Perkowska), „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2006, t. 12, s. 217–232.

ryfikować powyższej wypowiedzi w oparciu o inne źródła, a tym samym potwierdzić jej wiarygodności.

Poza talentem naukowym i dydaktycznym cechowały Ulanowskiego niezwykle zdolności organizacyjne. Przemyśliły te sprawy, że w 1896 r. władze akademickie powierzyły mu ważną funkcję przewodniczącego dyrekcji drukarni uniwersyteckiej. Dzięki jego niespożytej inicjatywie i pomysłowości zadłużona palcówka szybko przerodziła się w dochodowy i nowoczesny zakład poligraficzny. Udało się tego dokonać dzięki ścisłej kontroli wydatków, ściąganiu zaległych należności, korzystnym zleceniom, pożyczce udzielonej przez AU i sprzedaży kilku parcel przy ul. Wolskiej. Wszystkie te czynniki sprawiły, że udało się zbilansować stan finansów drukarni, unowocześnić park maszynowy i zwiększyć zatrudnienie. Na cele zakładu Ulanowski nie szczędził środków. Przyznaną mu przez rektora pensję 4000 koron przeznaczył na fundusz wydawniczy drukarni. Idąc codziennie do pracy na UJ lub AU, po drodze zachodził do drukarni, gdzie długo konferował z Józefem Filipkowskim, drukarzem zarządzającym zakładem bezpośrednio⁵⁵.

Duże zasługi położył Ulanowski na rzecz krakowskiej AU, gdzie od 24 listopada 1888 r. był członkiem korespondentem, a od 4 maja 1894 r. członkiem czynnym. W latach 1891–1917 pełnił funkcję sekretarza Komisji Prawniczej, przez kolejne dwa lata przewodniczącego⁵⁶. 11 maja 1903 r. objął oficjalnie stanowisko sekretarza generalnego Akademii; faktycznie, z powodu choroby Smolki, sprawował je już od 11 czerwca 1901 r.⁵⁷ Jak trafnie zauważył Jan Hulewicz, „sekretariat Ulanowskiego, zwłaszcza lata tuż przed wybuchem pierwszej wojny światowej, to okres pełnego rozkwitu materialnej sytuacji Akademii w czasach austriackich”⁵⁸. Dzięki działaniom sekretarza corocznie do kasy Akademii płynęły wiedeńskie subwencje rządowe w wysokości 12 000 koron. Uzyskał je Ulanowski z pomocą ministra skarbu Leona Bilińskiego, członka czynnego AU. Zabiegał też o zapisy i dary od osób prywatnych, m.in. od Seweryna Gałęzowskiego, Wiktora Osławskiego, Probusa Barczewskiego, Zenona Pileckiego, Nestora Bucewicz i Bolesława Meleszewskiego. Przy pomocy pełnomocnika i syndyka Antoniego Osuchowskiego prowadził politykę zmierzającą do uniezależnienia się Akademii od zasiłków rządu austriackiego. Wczytując się w protokoły posiedzeń Zarządu AU można podziwiać upór, cierpliwość i spryt, a przy tym oddanie, z jakim Ulanowski potrafił pobudzić ofiarność prywatnych darczyńców. Z pozyskanych środków sfinansował m.in. badania archeologiczne w Egipcie i na Wawelu (odkryto wtedy rotundę świętych Feliksa i Adaukta), zainicjował kwerendy archiwalne w Szwecji w 1911 r. i na Węgrzech w 1913 r., wysyłał stypendystów na badania, nie tylko

55 AUJ, sygn. S II 920 Akta drukarni, k. 58; AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j. a. II/15. Zob. też J. Grzybowska, *Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1866–1918*, [w:] *Studia z dziejów drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1783–1974*, red. L. Hajdukiewicz, J. Hulewicz, Kraków 1974, s. 116–118; K. Stachowska, *Akademia Umiejętności a drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1873–1952*, [w:] *Studia z dziejów drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1783–1974*, red. L. Hajdukiewicz, J. Hulewicz, Kraków 1974, s. 153–159.

56 Szerzej na temat Komisji Prawniczej AU zob. W.M. Bartel, *Nauki prawne*, [w:] *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952. Nauki humanistyczne i społeczne. Materiały sesji jubileuszowej*, Kraków, 3–4 V 1973, Kraków 1974, s. 153–168.

57 AN PAN i PAU, sygn. PAU I-9, k. 309 Protokół z posiedzenia Zarządu Akademii Umiejętności w dniu 11.06.1901 r. Zob. też *Członkowie Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Umiejętności 1872–1952*, oprac. E.H. Nieciowa, Wrocław 1973, s. 127. Do sprawy odejścia Smolki z funkcji sekretarza generalnego AU odnosi się jego list do Ulanowskiego z 17.10.1907 r. wydrukowany w: K. Stachowska, *Z korespondencji Bolesława Ulanowskiego. Listy Stanisława Smolki z lat 1905–1909*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2002, r. 47, s. 318–322.

58 J. Hulewicz, *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873–1918. Zarys dziejów*, Kraków 2013, s. 82.

do zachodnioeuropejskich ośrodków naukowych, ale także do Petersburga⁵⁹. Rozpoczął też ambitny plan wydania wielotomowej *Encyklopedii polskiej* pod redakcją Stanisława Estreichera⁶⁰. To wielkie dzieło, o 19 działach, w 25 tomach miało „przedstawić obraz kultury polskiej w jej historycznym rozwoju na całym terytorium, jakie kultura ta obejmowała”⁶¹. Chodziło o prezentację szerokim kręgom społeczeństwa polskiego dorobku naukowej myśli polskiej w przystępnej formie. Osobne eseje miały zostać poświęcone geografii, historii, językoznawstwu, etnologii, literaturze, prawu, sztuce i oświacie. Do 1918 r. ukazało się sześć tomów, a trzy kolejne w latach dwudziestych. Niestety, kłopoty z pozyskaniem autorów, a później z otrzymaniem zamówionych opracowań sprawiły, że nie udało się wydać dzieła w całości⁶².

Pomimo trudów długiej podróży Ulanowski dwukrotnie jeździł do Paryża w sprawach Stacji Naukowej AU. Dzięki interwencji u marszałka krajowego, Stanisława Badeniego, doprowadził do przyznania przez galicyjski Sejm Krajowy specjalnej dotacji na Stację Paryską (6000 koron rocznie). W oparciu o uzyskaną subwencję udało się przebudować gmach stacji i zatrudnić nowy personel⁶³. We wszystkich działaniach był oszczędny, a nawet skąpy:

interesów Akademii pilnował z zajądłością, by grosza nie uronić. Nie lubił płacić wysokich honorariów – nie rozumiał ich znaczenia dla polepszenia warunków bytu pracowników naukowych, przeważnie nie obfitujących w zasoby. Płace urzędników też były za niego minimalne. Dopiero w czasie wielkiej wojny zgodził się na ustalenie taksy honorariów nieco wyższych

– odnotował Kutrzeba⁶⁴.

Ulanowski nie godził się na wciąganie AU do polityki i dystansował się od konserwatywnych poglądów jej prezesa Tarnowskiego, którego rolę ograniczył wyłącznie do czynności reprezentacyjnych⁶⁵. We wspomnieniu o Stanisławie Estreicherze Stanisław Kot przytoczył fragment rozmowy, jaką odbył przed laty z Ulanowskim. Wtedy to właśnie sekretarz generalny miał mu powiedzieć:

59 Szerzej na temat misji petersburskiej zob. w listach Ulanowskiego do J. Korzeniowskiego (BN, rkps 7351 III Korespondencja Józefa Korzeniowskiego, historia, t. 69, k. 1–58).

60 BJ, Rkp. Przyb. 579/73 Korespondencja Ludwika Antoniego Birkenmajera, List B. Ulanowskiego do L. Birkenmajera, Kraków 12.08.1911 r.; *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez Eugeniusza Barwińskiego, Ludwika Birkenmajera i Jana Łosia*, Kraków 1914, s. 94–119; *Z korespondencji Bolesława Ulanowskiego (wyjazdy zagraniczne i prace uczonych polskich poza krajem na początku XX wieku)*, oprac. Z. Dydówna, A. Preissner, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1967, r. 13, s. 265–307; *Materiały do dziejów działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1873–1918. Wybór źródeł*, red. D. Rederowa, Wrocław 1974; M.J. Nedza, *Polityka stypendialna Akademii Umiejętności w latach 1878–1920. Fundacje Gałęzowskiego, Pileckiego i Ostrowskiego*, Wrocław 1978; K. Stachowska, *Wkład Akademii Umiejętności w początki polskich badań wykopaliskowych w Egipcie w latach 1906–1914*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1972, r. 18, s. 93–148; B. Wilk, *Listy Tadeusza Smoleńskiego i Stefana Waszyńskiego do Bolesława Ulanowskiego ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2024, r. 69, s. 119–134.

61 *Encyklopedia polska. Program*, Kraków 1905, s. 3. Zob. też H. Mościcki, *Akademia Umiejętności podczas wojny*, „Tygodnik Ilustrowany” 13.11.1915, nr 46, s. 2.

62 M. Hoszowska, *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011, s. 121.

63 D. Rederowa, B. Jaczewski, W. Rolbiecki, *Polska Stacja Naukowa w Paryżu w latach 1893–1978*, Wrocław 1982, s. 123.

64 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j. a. II/15.

65 Kutrzeba wspominał, że Ulanowski „jako sekretarz generalny – stał się w Akademii wszystkim, Tarnowski czy następnie Morawski byli tylko „od parady” – od reprezentacji i przemówień” – cyt. za: ibidem.

wy socjaliści [do których zaliczał Kota – P.B.] myślicie, że się was boję. Bardzo się mylicie. Ja w Radzie Miejskiej dobrze się przypatrywałem Daszyńskiemu, nie taki on groźny. Nic nie mam przeciwko socjalistom w Akademii, byle nie wprowadzali polityki, a pracowali dla nauki. Bronisława Piłsudskiego rozprawę o Ainosach przyjęliśmy i drukujemy, chociaż on Pepesowiec. To samo drukujemy Stanisława Szpołańskiego i powierzyliśmy mu dużą pracę (wydanie części archiwum Filomatów)⁶⁶.

Opinia na temat neutralnego stanowiska politycznego Ulanowskiego znalazła potwierdzenie we wspomnieniach Karola Estreichera jr., pamiętającego wizyty uczonego w jego rodzinnym domu⁶⁷.

Profesor należał do większości towarzystw naukowych istniejących pod zaborami. Był członkiem współzałożycielem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, członkiem honorowym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa Historycznego we Lwowie. Należał też do Królewskiego Czeskiego Towarzystwa Naukowego w Pradze⁶⁸. W 1911 r., dzięki poparciu zaprzyjaźnionego rektora Ludwika Finkla, otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Franciszka I we Lwowie⁶⁹.

Utrzymywał bliskie kontakty z dyrektorem Biblioteki Ossolińskich Wojciechem Kętrzyńskim, za którego pośrednictwem wypożyczał rękopisy z lwowskich bibliotek⁷⁰. Przyjaźnił się z Karolem Potkańskim. Wystarał się dla niego o katedrę na UJ⁷¹. Przed śmiercią na pytanie Jana Łosia, czy kogoś kochał w życiu, miał mu odpowiedzieć, że tylko „może Potkańskiego”⁷².

Przez całe dorosłe życie, będąc od 1881 r. kaleką po utracie nogi amputowanej aż do biodra w następstwie nieszczęśliwego wypadku podczas pojedynku z mężem swej kochanki, Ulanowski nie założył rodziny, poświęcając się wyłącznie pracy naukowej i organizacyjnej⁷³. Pomimo to był stałym bywalcem krakowskich salonów, m.in. hrabiego Ludwika Michałowskiego, gdzie spierał się z Adamem Asnykiem o polityczne aspekty oświaty ludowej. Również sam przyjmował gości w każdą niedzielę popołudniu na tzw. „herbatkach ulanowskich”. Licznie zgromadzone towarzystwo złożone głównie z profesorów i ich uczniów, zasiadało przy długim stole na oszklonej werandzie, gdzie dyskutowano do późnych godzin nocnych na tematy społeczne, polityczne, naukowe i ideowe. Podczas

66 S. Kot, *Stanisław Estreicher*, [w:] *Straty kultury polskiej 1939–1944*, t. 2, red. A. Ordęga, T. Terlecki, Glasgow 1945, s. 79.

67 K. Estreicher, *Nie od razu Kraków zbudowano*, Kraków 1957, s. 114–115.

68 AUJ, sygn. WPP II 134 Profesorowie Wydziału Prawa UJ.

69 Deržavnyj arhiv L'vivs'koj oblasti (Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego) [DALO], fond 254, op. 1, spr 188 Korespondencja L. Finkla, k. 16 List B. Ulanowskiego do L. Finkla, Kraków 28.06.1911 r. Za udostępnienie kopii listu autor dziękuje dr hab. Marioli Hoszowskiej, prof. UR.

70 Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [BO], Rkp. 6227/II Korespondencja Wojciecha Kętrzyńskiego, t. 24, k. 7–9 List B. Ulanowskiego do W. Kętrzyńskiego, Kraków 22.01.1885 r.

71 BJ, Rkp. 8087 III, k. 72–73 List B. Ulanowskiego do M. Bobrzyńskiego, [1901].

72 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j.a. II/15.

73 BJ, Rkp. 8787 III Maciej Szukiewicz, *Fraszki bez korekty*, k. 80; A. Vetulani, *Na przełomie dwóch wieków*, s. 188. Potkański w liście do Hubego wspominał, że podczas pobytu Ulanowskiego w Paryżu w 1883 r. tamtejsi protetycy wykonali dla niego protezę, ale nie mógł się do niej przyzwyczaić i chodził podpierając się dwiema drewnianymi kulami. Szerzej zob. H. Barycz, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX wieku*, t. 2, Kraków 1963, s. 297. Również sam Ulanowski donosił Hubemu, że straszne męczarnie sprawia mu nauka chodzenia na sztucznej nodze. BJ, Rkp. 5007 III, t. 9, k. 174–175 List B. Ulanowskiego do R. Hubego, Kraków 7.07.1883 r.

tych spotkań panowała ascetyczna atmosfera, o czym decydowała matka Ulanowskiego „wychowana w najsurowszych zasadach matron polskich”⁷⁴. Syn pozostawał pod jej wpływem, „wszystko czynił, aby myśli matki oderwać od przeżytych tragedii”⁷⁵. Pomimo surowej atmosfery panującej w jego domu uczony urządzał czasami bale kostiumowe, podczas których z uśmiechem przyglądał się tańczącej młodzieży. Wśród bawiących wyróżniała się osiemnastoletnia Anna Skarbekówna, która przebrana w strój cyganki z opery *Carmen* deklamowała wiersz Kornela Ujejskiego do marsza żałobnego Fryderyka Chopina. Ulanowski zakochał się w niej z wzajemnością. Dziewczyna była zafascynowana jego wymową, jasnością i logiką rozumowania. We wspomnieniach pisała z zachwytem, że jej wybrane

był geniuszem nad geniuszami, a słuchanie jego mowy szczęściem. Jego mądrość połączona z tragedią kalectwa otaczała go niemal nimbem nadczłowieczeństwa. [...] Jednakże kochałam Ulanowskiego nie dlatego, że był mądry, i nie dlatego, że miał piękne rysy, nawet nie dlatego, że mi przypominał ojca, kochałam go tak szalenie dlatego, że był nieszczęśliwy, że dźwigał ciężkie brzemienie kalectwa i że go ludzie nie lubili⁷⁶.

Choć początkowo matka Ulanowskiego wyrażała zgodę na ślub, to jednak na wieść o gorszącym pozamałżeńskim pożyciu matki przyszłej synowej, Stanisławy Skarbek, z ple-nipotentem Janem Danikowskim, odwiodła syna od mariażu, pomimo wyznaczonej już daty ślubu i odbytej podróży przedślubnej do słonecznej Italii⁷⁷. Porzucona narzeczona we wspomnieniach przedstawiła niedoszlą teściową jako osobę nerwową, dokuczliwą dla najbliższego otoczenia, a szczególnie znęcającą się nad synem. Często szantażowała go groźbą, że „poszuka sobie osobnego mieszkania, blisko cmentarza, bo już jej nie pozostaje nic innego prócz grobu młodszego syna”⁷⁸. Skrępowany matczyną opieką i jej wybuchami złości, Ulanowski nie potrafił się im przeciwstawić, szukając ukojenia w kieliszku, wypijanym codziennie w tzw. handelku Wentyla⁷⁹. Dodajmy tu jednak, że Aleksandra Ulanowska zasłużyła na wdzięczną pamięć rodaków, gdyż razem z siostrą Teofilą Szumlańską zorganizowała w 1894 r. składkowy fundusz centowy, z którego dochód był przeznaczony na odnowienie Zamku Królewskiego na Wawelu⁸⁰. W zbieraniu datków wspierała ją syn i jego uczelniani koledzy, m.in. Ludwik Rydygier i Oswald Balzer⁸¹. W uznaniu zasług dla ratowania zabytków Wawelu Ulanowska w 1899 r. została odznaczona przez cesarza Franciszka Józefa austriackim orderem Elżbiety⁸².

74 A. Skarbek-Sokołowska, *Czas udręki i czas radości. Wspomnienia*, Wrocław 1977, s. 116.

75 Ibidem, s. 110.

76 Ibidem, s. 110–112.

77 Ibidem, s. 119. Podczas pobytu w Wenecji uczony zorganizował dla narzeczonej cudowną noc. Anna wspominała: „wypłynęliśmy gondolą na Canale Grande w chwili, gdy pół tuzina łodzi oświetlonych lampionami rozpoczęło koncert. Ulanowski opłacił je wszystkie, aby tylko dla nas śpiewały i grały. Podawał im ulubione przez nas melodie. Płynęliśmy więc w tej czarodziejskiej eskorcie wśród marmurowych pałaców Wenecji i różnokolorowych światła odbijających się w wodzie”.

78 Ibidem, s. 118. Relację o konfliktowym usposobieniu matki Ulanowskiego potwierdza K. Jabłońska, *Ostygłe emocje*, Kraków 1987, s. 75.

79 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j.a. II/15.

80 Teofila z Borkowskich Szumlańska (21.11.1839 r.–1.12.1918 r.) żona Feliksa Szumlańskiego, ekspedytora kolei Karola Ludwika w Podwoleńskich. Po śmierci męża w 1892 r. osiadła we Lwowie, gdzie energicznie działała na rzecz funduszu centowego. Pod koniec życia zamieszkała w domu Ulanowskich w Krakowie.

81 BO, Rkps 7694/II Korespondencja Oswalda Balzera, k. 41–43 List B. Ulanowskiego do O. Balzera, [1894].

82 K. Jabłońska, *Ostygłe emocje*, s. 74–75; A. Świdorska, *Trwa choć przeminęło*, [w:] *Kopiec wspomnień*, red. J. Gintel, Kraków 1959, s. 194–197. Szerzej zob. A. Pertus, *Fundusz centowy Aleksandry z Borkowskich*

Choć profesor nigdy nie był żonaty, to wychowywał razem z matką i ciotką osieroconą dziewczynkę Wandę, pochodzącą z biednej rodziny; od 1913 r. nosiła ona jego nazwisko i uważała go za ojca⁸³. Losem adoptowanej córki Ulanowski bardzo się przejmował, dbał o jej wykształcenie, uczył ją języków obcych i gry na fortepianie. Bojąc się, aby nie stało się jej coś złego, pilnował jej wprost przesadnie, zabraniając utrzymywania jakichkolwiek kontaktów z rówieśnikami⁸⁴.

Częstym gościem w willi Ulanowskich był Henryk Sienkiewicz, który przez lata pozostawał z nimi w bliskich relacjach. Prawie co roku obie rodziny spędzały wakacje nad Morzem Adriatyckim na wyspie Lido, nieopodal Wenecji, w słynnym Grand Hotel des Bains⁸⁵. Warto dodać, że córka Ulanowskiego przez 10 lat utrzymywała serdeczną korespondencję z Sienkiewiczem, który pokochał ją jak własne dziecko i zwierzał się jej ze swoich trosk. Podobno ta inteligentna i ładna dziewczynka dała pisarzowi natchnienie do napisania powieści *W pustyni i w puszczy* i odegrała rolę pierwowzoru Nel⁸⁶.

Jako tytan pracy Ulanowski był człowiekiem niesłychanie wymagającym od siebie i od innych, co przejawiało się w apodyktycznym stylu bycia i autorytarnych metodach zarządzania⁸⁷. Nie znosił miernoty, dyletantyzmu i powierzchowności, cenił rzetelną pracę i uzdolnienia. Przejścia związane z ruiną Akademii podczas pierwszej wojny światowej

Ulanowskiej na odnowienie Zamku Królewskiego na Wawelu (1894–1939), „Studia Waweliana” 1994, t. 3, s. 113.

83 Wanda z Ulanowskich Sroczyńska (ok. 1897–1979) przybrana córka Bolesława Ulanowskiego. W 1922 r. poślubiła porucznika Legionów Jana Sroczyńskiego (1889–1935), wykładowcę w Szkole Artylerii w Krakowie, brew woli jego ojca Tadeusza Sroczyńskiego i ciotki Marii Dobrzańskiej. Małżeństwo było nieudane. Wanda doprowadziła do konfliktu męża z ojcem. W 1935 r. Sroczyński odebrał sobie życie; w liście pożegnalnym do ojca przyznawał mu rację co do złego wyboru żony. Z dwójki ich dzieci, córka Zofia (1923–1932) zmarła w dzieciństwie na szkarlatynę, a syn Władysław (1925–1980) po targnięciu się na własne życie, przeszedł zabieg lobotomii, który spowodował całkowitą zmianę osobowości. Chory funkcjonował jak automat, wykonywał tylko najprostsze czynności, zmarł bezpotomnie w Wielkiej Brytanii. W rodzinie Sroczyńskich Wanda uchodziła za kobietę fatalną i była obwiniana o samobójczą śmierć męża. Do wybuchu drugiej wojny światowej mieszkała we Lwowie. Po wkroczeniu do miasta Sowietów przez „zieloną granicę” przedostała się do Generalnego Gubernatorstwa. Pod koniec wojny zamieszkała w Krakowie. Na wieść o chorobie psychicznej syna wyemigrowała do Anglii, gdzie zmarła w 1979 r. Por. Z. Sroczyński, *Sroczyńscy. Opowieści rodzinne*, Kraków 2001, s. 113–117.

84 AN PAN i PAU, zesp. 3, sygn. K III-11, j.a. II/15.

85 BN PAU i PAN, Rkps 2402 Korespondencja Bolesława Ulanowskiego, t. 3, k. 21 List H. Sienkiewicza do B. Ulanowskiego, Kraków 24.08.1908 r.

86 BO, Rkps 6949/I Listy Henryka Sienkiewicza [...] z lat 1906–1916, List H. Sienkiewicza do W. Ulanowskiej; A. Grzymała-Siedlecki, *Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim*, Kraków 1965, s. 5, 44; H. Barycz, *Henryk Sienkiewicz w środowisku intelektualnym Krakowa*, [w:] *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław 1977, s. 8–66; J. Krzyżanowski, *Henryka Sienkiewicza żywot i sprawy*, Warszawa 1981, s. 207–208; M. Kornilowiczówna, *Onegdaj. Opowieść o Henryku Sienkiewiczu i ludziach mu bliskich*, Szczecin 1985, s. 170; A. Adamek-Świechowska, *O listach Wandy Ulanowskiej do Henryka Sienkiewicza*, [w:] *Wokół «W pustyni i w puszczy»*. W stulecie pierwodruku powieści, koncepcja J. Axer, T. Bujnicky, Kraków 2012, s. 419–434.

87 Szczególny despotyzm zarzucał mu zasłużony badacz zabytków starego Krakowa Klemens Bąkowski (zob. BJ, Rkp. 7300 III Klemens Bąkowski, *Notatki biograficzne różnych krakowian*, k. 124–130 Piekło w Akademii). Na trudny i konfliktowy charakter uczonego zwracał uwagę w pamiętniku Kutrzeba. Profesor był też pokłócony ze Stanisławem Wyspiańskim, o czym wspominał Józef Filipkowski: „Ulanowski, arbitralny w poglądach i dufny w swoją wiedzę typograficzną opartą na znajomości starych druków, zarzucał Wyspiańskiemu, że nie ma gustu i nie zna się na drukarstwie, z drugiej zaś Wyspiański, którego podziwiałem, twierdził kategorycznie, że uwagi zecera, jako człowieka fachowego, zawsze bierze pod rozwagę, natomiast profesorowi Ulanowskiemu, jako dobremu znawcy prawa kościelnego i małżeńskiego, ale nieznającemu się na pięknie książki, nie pozwolił mieszać się do swoich wydawnictw. Nieporozumienia stawały się coraz częstsze i coraz ostrzejsze” – cyt. za: J. Filipowski, *Wspomnienie o Stanisławie Wyspiańskim*, Kraków 1932, s. 11–13. Ulanowski w rozmowie ze Stanisławem Estreicherem miał złośliwie powiedzieć: „popieram gorąco Wyspiańskiego, ale wie Pan, ci dzisiejsi artyści dziwnie dużo mają skłonności do zajmowania się błahostkami: ileż on przykładą wagi do tego, jaki ma być król czcionki, układ paginy, pieczętka magistracka, guziki czy czapki woźnych Muzeum Narodowego” – cyt. za: S. Kot, *Stanisław Estreicher*, s. 78. Po zerwaniu stosunków z Wyspiańskim Ulanowski zatrudnił w drukarni artystę malarza Henryka Bukowskiego, który dbał o estetykę publikacji zgodnie z wymogami szefa.

nadwyreżyty jego siły fizyczne i psychiczne. Popadł w przygnębienie i rozdrażnienie, co w konsekwencji doprowadziło do przedwczesnego zgonu⁸⁸. Zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 27 września 1919 r. w Krakowie. Dwa dni później, został pochowany na Cmentarzu Rakowickim, obok rodziców, brata i ciotki. Wspominając uroczystości pogrzebowe Ulanowskiego, Władysław Konopczyński w dzienniku zapisał znamienne słowa: „wszyscy mówili sobie po cichu o zasługach zmarłego, ale nikt nie był smutny”⁸⁹.

Na wieść o śmierci Ulanowskiego Senat Akademicki UJ podjął decyzję o zamówieniu mszy żałobnej za duszę zmarłego w kolegiacie akademickiej św. Anny, a także o wmurowaniu w Collegium Novum tablicy pamiątkowej ku jego czci. Jednak po upływie pięciu lat, na posiedzeniu w dniu 5 września 1924 r. Senat odstąpił od wspomnianego planu z powodu zbyt małych środków zebranych na ten cel⁹⁰. Pamięć zmarłego sekretarza generalnego uczciła PAU na uroczystym posiedzeniu 28 listopada 1919 r. Zebrani wysłuchali przemówienia rektora UJ Stanisława Estreichera, prezesa PAU Kazimierza Morawskiego i wykładu Kutrzeby, który przybliżył sylwetkę naukową zmarłego, a także omówił jego najważniejsze dokonania. Wygłoszone podczas akademii wystąpienia wraz z bibliografią prac Ulanowskiego wydano nakładem PAU, ozdabiając broszurę reprodukcją portretu zmarłego pędzla Leona Wyczółkowskiego. Dochód ze sprzedaży okolicznościowej publikacji przekazano Wzajemnej Pomocy Uczniów UJ, celem utworzenia funduszu śp. Bolesława Ulanowskiego⁹¹. Część mebli i spuściznę rękopiśmienną po zmarłym zakupiła od córki Wandy PAU⁹². Liczący około 100 teczek zbiór z odpisami akt sejmikowych województwa krakowskiego, poznańskiego i sandomierskiego, nazwano Tekami Ulanowskiego⁹³. W 1936 r. Ulanowski został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta. Jego imieniem nazwano też ulicę we Wrocławiu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych [AGAD], zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, sygn. 1/304/0/1/47u Uniwersytet Jagielloński. Personalalia profesorów. Wydział prawny. Lit. J-Z.

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANK], zesp. 482 Gimnazjum i Liceum im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie:

- sygn. 29/482/0/1.10/133 Katalog klasyfikacyjny;

88 W. Abraham, *Śp. Bolesław Ulanowski*, s. 24. Nazbyt krytycznie ostatnie lata rządów Ulanowskiego w AU przedstawił K. Morawski, *O Kazimierzu Morawskim ze wspomnień syna i kronik rodzinnych*, Kraków 1973, s. 221. Na temat przyczyny śmierci Ulanowskiego szerzej zob. P.M. Żukowski, *Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2016, s. 273–274.

89 W. Konopczyński, *Dziennik 1918–1921*, cz. 1, wstęp P. Biliński, oprac. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa, Kraków 2016, s. 471.

90 AUJ, sygn. S II 619 Teczka osobowa B. Ulanowskiego.

91 *Sprawozdanie sekretarza generalnego Kazimierza Kostaneckiego*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1920, r. 1918/1919, s. 61.

92 AN PAN i PAU, sygn. PAU, KSG 480/19, Korespondencja sekretarza generalnego PAU.

93 P. Wierzbicki, *Teki Ulanowskiego w Bibliotece Naukowej PAU i PAN jako cenne źródło do badań nad sejmikiem i szlachtą województwa krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2009, r. 54, s. 209–214.

- sygn. 29/482/0/1.10/134 Katalog klasyfikacyjny;
- sygn. 29/482/0/1.10/135 Katalog klasyfikacyjny;
- sygn. 29/482/0/1.13/193 Protokoły egzaminów dojrzałości.

Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności [AN PAN i PAU]:

- sygn. PAU I-9, k. 309 Protokół z posiedzenia Zarządu Akademii Umiejętności w dniu 11.06.1901 r.;
- sygn. PAU, KSG 480/19, Korespondencja sekretarza generalnego PAU;
- sygn. PAU W II-52, k. 39–43 Protokół z posiedzenia Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w dniu 26.11.1891 r.;
- zesp. 3 Spuścizny (archiwa osobiste) ludzi nauki i kultury, sygn. K III-11 Kutrzeba Stanisław, j. a. II/15. S. Kutrzeba, „Pamiętnik”.

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie [APAN], sygn. III-98 R. Taubenschlag, Pamiętniki z lat 1881–1947.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [AUJ]:

- sygn. S II 619 Teczka osobowa B. Ulanowskiego;
- sygn. S II 920 Akta drukarni;
- zesp. 17 Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego (1849–1945), sygn. 805/17/0/7.2.1/WF II 504 Teczki akt doktorskich podania o dopuszczenie do egzaminów ścisłych, ocena pracy, załączniki 1860–1945;
- sygn. WP II 81 Protokoły z posiedzeń Rady Wydziału Prawa UJ;
- sygn. WP II 134 Profesorowie Wydziału Prawa UJ;
- sygn. WP II 138 Teczka habilitacyjna B. Ulanowskiego;
- sygn. Z 74 III Nagroda B. Ulanowskiego.

Biblioteka Jagiellońska [BJ]:

- Rkp. 5007 III Korespondencja Romualda Hubego, t. 9;
- Rkp. 7300 III Klemens Bąkowski, *Notatki biograficzne różnych krakowian*;
- Rkp. 7834 IV Korespondencja prof. Adolfa Pawińskiego z lat 1869–1895;
- Rkp. 8076 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...];
- Rkp. 8086 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...];
- Rkp. 8087 III Korespondencja Michała Bobrzyńskiego [...];
- Rkp. 8787 III Maciej Szukiewicz, *Fraszki bez korekty*;
- Rkp. Przyb. 579/73 Korespondencja Ludwika Antoniego Birkenmajera.

Biblioteka Narodowa [BN]:

- Rps 2808 III Korespondencja redakcji i administracji „Kwartalnika Historycznego” [...] w latach 1890–1891;
- Rps 7351 III Korespondencja Józefa Korzeniowskiego, historyka, t. 69.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [BN PAU i PAN]:

- Rkps 2402 Korespondencja Bolesława Ulanowskiego, t. 3;

- Rkps 5344 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Historia prawa kanonicznego”;
- Rkps 5345 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Nauka o urządach kościelnych”;
- Rkps 5346 Jan Fijałek, Wykłady uniwersyteckie Bolesława Ulanowskiego: „Prawo małżeńskie”.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [BO]:

- Rkps 6227/II Korespondencja Wojciecha Kętrzyńskiego, t. 24;
- Rkps 6949/I Listy Henryka Sienkiewicza [...] z lat 1906–1916;
- Rkps 7694/II Korespondencja Oswalda Balzera.

Deržavnyj arhiv L'vivs'koï oblasti (Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego) [DALO], fond 254, op. 1, spr 188 Korespondencja L. Finkla.

Literatura przedmiotu

- Abraham W., *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Kwartalnik Historyczny” 1919, r. 33, s. 17–24.
- Adamek-Świechowska A., *O listach Wandy Ulanowskiej do Henryka Sienkiewicza*, [w:] *Wokół «W pustyni i w puszczy». W stulecie pierwszego wydania powieści*, koncepcja J. Axer, T. Bujnicki, Kraków 2012, s. 419–434.
- Bar J.R., *Ulanowski Bolesław*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, t. 2, oprac. J.R. Bar, Warszawa 1981, s. 222.
- Barański M., *Ulanowski Bolesław*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 537–538.
- Bartel W.M., *Nauki prawne*, [w:] *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952. Nauki humanistyczne i społeczne. Materiały sesji jubileuszowej*, Kraków, 3–4 V 1973, Kraków 1974, s. 153–168.
- Barycz H., *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX wieku*, t. 2, Kraków 1963.
- Barycz H., *Stanisław Smolka w życiu i w nauce*, Kraków 1975.
- Barycz H., *Henryk Sienkiewicz w środowisku intelektualnym Krakowa*, [w:] H. Barycz, *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław 1977, s. 8–66.
- Bidlo J., *Bolesław Ulanowski*, „Český Časopis Historický” 1919, r. 25, s. 364.
- Bolesław Ulanowski*, Kraków 1920.
- Bujak F., *Wybór pism*, t. 1, oprac. H. Madurowicz-Urbańska, Warszawa 1976.
- Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18. T–Ż*, red. K. Stopka, Kraków 2015.
- Członkowie Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Umiejętności 1872–1952*, oprac. E.H. Nieciowa, Wrocław 1973.
- Danowska E., *Krakowskie silvae rerum. Ludzie znani i nieznani*, Kraków 2025.
- Dębiński A., Pyter M., *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*, Lublin 2024.
- Encyklopedia polska. Program*, Kraków 1905.

- Estreicher K., *Nie od razu Kraków zbudowano*, Kraków 1957.
- Estreicher S., *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Tygodnik Ilustrowany” 11–12.1919, nr 47–49, s. 758–759.
- Filipowski J., *Wspomnienie o Stanisławie Wyspiańskim*, Kraków 1932.
- Grodziski S., *Profesor Stanisław Wróblewski w Radzie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Stanisław Wróblewski 1868–1938. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 21 listopada 2008 r.*, red. A. Mączyński, Kraków 2011 (W służbie nauki, nr 19), s. 61–68.
- Grzybowska J., *Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1866–1918*, [w:] *Studia z dziejów drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1783–1974*, red. L. Hajdukiewicz, J. Hulewicz, Kraków 1974, s. 116–118.
- Grzymała-Siedlecki A., *Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim*, Kraków 1965.
- Hajdukiewicz L., *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977, s. 127–159.
- Historiografia polska w dobie pozytywizmu (1865–1900). Kompendium dokumentacyjne*, red. R. Przelaskowski, Warszawa 1968.
- Hoszowska M., *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011.
- Hulewicz J., *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873–1918. Zarys dziejów*, Kraków 2013.
- Jabłońska K., *Ostygłe emocje*, Kraków 1987.
- Kamiński A., *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, wstęp i oprac. J. Stoksik, Kraków 2012.
- Kętrzyński S., *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Przegląd Historyczny” 1919/1920, t. 22, s. 277–279.
- Kiełbicka A., *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, Kraków 1993.
- Konopczyński W., *Dziennik 1918–1921*, cz. 1, wstęp P. Biliński, oprac. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa, Kraków 2016.
- Korniłowiczówna M., *Onegdaj. Opowieść o Henryku Sienkiewiczu i ludziach mu bliskich*, Szczecin 1985.
- Kot S., *Stanisław Estreicher*, [w:] *Straty kultury polskiej 1939–1944*, t. 2, red. A. Ordęga, T. Terlecki, Glasgow 1945, s. 79.
- Krzyżanowski J., *Henryka Sienkiewicza żywot i sprawy*, Warszawa 1981.
- Łach L., *1907–1913*, [w:] *Patrząc ku młodości. Wspomnienia wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. K. Wyka, Kraków 1964, s. 147–154.
- Majmeskuł-Mastalerzowa Z., *Moje wspomnienia. Wspomnienia pierwszej absolwentki Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* (oprac. U. Perkowska), „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2006, t. 12, s. 217–232.
- Materiały do dziejów działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1873–1918. Wybór źródeł*, red. D. Rederowa, Wrocław 1974.
- Morawski K., *Śp. Bolesław Ulanowski*, „Czas” 29.09.1919, nr 251, s. 1.
- Morawski K., *O Kazimierzu Morawskim ze wspomnień syna i kronik rodzinnych*, Kraków 1973.

- Mościcki H., *Akademia Umiejętności podczas wojny*, „Tygodnik Ilustrowany” 13.11.1915, nr 46, s. 2.
- Nedza M.J., *Polityka stypendialna Akademii Umiejętności w latach 1878–1920. Fundacje Gałęzowskiego, Pileckiego i Osławskiego*, Wrocław 1978.
- Patkaniowski M., *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kołłątajowskiej do końca XIX wieku*, Kraków 1964.
- Perkowska U., *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939. W stulecie immatrykulacji pierwszych studentek*, Kraków 1994.
- Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961.
- Pertus A., *Fundusz centowy Aleksandry z Borkowskich Ulanowskiej na odnowienie Zamku Królewskiego na Wawelu (1894–1939)*, „Studia Waweliana” 1994, t. 3, s. 109–122.
- Pol K., *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku*, Warszawa 2002.
- Przeniosło M., *Przeniosło M., Słownik biograficzny profesorów drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021.
- Rederowa D., Jaczewski B., Rolbiecki W., *Polska Stacja Naukowa w Paryżu w latach 1893–1978*, Wrocław 1982.
- Sawicki J., *Materiały do historii nauki i literatury prawa kanonicznego w Polsce. Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, „Prawo kanoniczne” 1971, r. 14, nr 1–2, s. 307–324.
- Semkowicz W., *Rozwój nauk pomocniczych historii w Polsce*, Kraków 1948.
- Skarbak-Sokołowska A., *Czas udręki i czas radości. Wspomnienia*, Wrocław 1977.
- Sondel J., *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2012.
- Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez Eugeniusza Barwińskiego, Ludwika Birkenmajera i Jana Łosia*, Kraków 1914.
- Sprawozdanie sekretarza generalnego Kazimierza Kostaneckiego*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1920, r. 1918/1919, s. 55–76.
- Sroczyński Z., *Sroczyńscy. Opowieści rodzinne*, Kraków 2001.
- Stachowska K., *Wkład Akademii Umiejętności w początki polskich badań wykopaliskowych w Egipcie w latach 1906–1914*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1972, r. 18, s. 93–148.
- Stachowska K., *Akademia Umiejętności a drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1873–1952*, [w:] *Studia z dziejów drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1783–1974*, red. L. Hajdukiewicz, J. Hulewicz, Kraków 1974, s. 153–159.
- Stachowska K., *Z korespondencji Bolesława Ulanowskiego. Listy Stanisława Smolki z lat 1905–1909*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2002, r. 47, s. 318–322.
- Śródka A., *Uczeni polscy XIX i XX stulecia*, t. 4, Warszawa 1998, s. 416–419.
- Świdarska A., *Trwa choć przeminęło*, [w:] *Kopiec wspomnień*, red. J. Gintel, Kraków 1959, s. 194–197.
- Uruszczak W., *Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, [w:] *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1997, s. 199–207.
- Uruszczak W., *Bolesław Ulanowski*, [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach i W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 197–201.
- Vetulani A., *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948.

- Vetulani A., *Na przełomie dwóch wieków. Bolesław Ulanowski (1860–1919)–Stanisław Kutrzeba (1876–1946)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 79, Prace prawnicze, z. 13), s. 187–204.
- Wierzbicki P., *Teki Ulanowskiego w Bibliotece Naukowej PAU i PAN jako cenne źródło do badań nad sejmikiem i szlachtą województwa krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2009, r. 54, s. 209–214.
- Wilk B., *Listy Tadeusza Smoleńskiego i Stefana Waszyńskiego do Bolesława Ulanowskiego ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2024, r. 69, s. 119–134.
- Włodarski B., *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920–1949*, Kraków 2015.
- Z korespondencji Bolesława Ulanowskiego (wyjazdy zagraniczne i prace uczonych polskich poza krajem na początku XX wieku), oprac. Z. Dydówna, A. Preissner, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1967, r. 13, s. 265–307.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2, 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014.
- Żukowski P.M., *Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2016.

prof. dr hab. **Piotr Biliński** – historyk, profesor zwyczajny w Instytucie Spraw Publicznych UJ. Badacz dziejów historiografii, nauki, oświaty i kultury oraz losów Polski w XIX i XX w. Autor ponad 170 publikacji naukowych zamieszczonych na łamach fachowych czasopism oraz monografii książkowych, m.in.: *W walce o niepodległość Polski i prawa kobiet. Biografia Wandy Pełczyńskiej* (Kraków 2023); *Adam Vetulani (1901–1976) historyk prawa polskiego i kanonicznego* (Kraków 2023); *Józef Feldman (1899–1946) historyk dziejów nowożytnych i nowoczesnych* (Kraków 2025). Wraz z Pawłem Plichtą opublikował Władysława Konopczyńskiego *Dziennik 1918–1926*, t. 1–4 (Kraków 2016–2021), a z Jackiem Emilem Szczepańskim *Dziennik 1939–1944 Stanisława Srokowskiego* (Warszawa 2021). Obecnie pracuje nad biografią Henryka Barycza.

e-mail: p_bilinski@wp.pl

Data zgłoszenia artykułu: 2 września 2025

Data przyjęcia do druku: 30 grudnia 2025